

MAGNETOFONSKI SNIMAK RAZGOVORA
Dr. DRAGUTINA JOVIĆA OD 13.2.62
U NARODNOM MUZEJU NIŠ- ZORAN MI-
LENTIJEVIĆ
INTERNIRAN U NEMAČKE LOGORE

PODACI ZA PREŽIVELOG LOGORAŠA - LOGORA
CRVENI KRST U NIŠU - HAPSEN U TOKU DRU-
GOG SVETSKOG RATA ZBOG AKTIVNOG RADA ZA
NOP 1941 - 1943 GODINE.

Dr. JOVIĆ DRAGUTINA

(36 stranica)

S A D R Ž A J:

- Kraći biografski podaci - živeo na području Soko Banje
- Rat ga zatiče u biv.vojsci - beži od zarobljavanja
- Aktivnost na liniji NOP-a 1941
- Prijem za kandidata a kasnije člana KPJ 8. novembra 1941
- Rad sa Aleksom Markišićem na terenu - Žučkovcu - Jošanici
- Na zahtev Alekse Markišića - pronalazak pištolja za atentat na Andjelkovića-komandanta SDS u Soko Banji.
- Odlazak u selo Jošanicu pre bitke i katastrofalne pogibije boraca Ozrenskog odreda.
- Odredska tehnika u Žučkovcu u zađruzi gde radi Dr. Jović. Koristi se radio aparat Miodraga Todorovića, učitelja u Žučkovcu, koji takodje radi sa dr. Jovićem. Prenošenje mašine i šapilografa u džaku u vodenicu MILOVANA.
- Štampan materijal po dogovoru na određeno mesto pod kamen. Dolazi kurir iz odreda po materijal.
- Momčilo šalje pismo Dr. Joviću da previje ranjenog partizana MORAVCA 19. 12. 42 g. kada se drži sastanak u stanu Jovića.
- Zarobljen partizan kurir-koji dolazi po materijal.Priznaje da je slušao radio vesti u stanu Dr. Jovića.
- Hapšenje Jovića i odvođenje u Niš u 16 puk i spec.policiju odakle pušten.

veza druga strana

- Dr. Jović u zatvoru Soko Banje kod poljske straže. Saslušanje o štampanju propagandnog materijala i slušanje radio vesti.
- Suočenje zarobljenog partizana koji poriče da poznaje dr. Jovića, što olakšava situaciju, pošto je pri pretresu ustanovljeno da nije radio na baterije već na struju, a struje nema u selu.
- Puštanje iz zatvora i prisмотра - obavezno prijavljivanje
- Rad na terenu i lečenje ranjenika - povremeni susret sa aktivistima NOF-a.
- Bugari hapse dr. Jovića početkom juna 1943.
- Dr. Jović u logoru na CRVENOM KRSTU
- Pomaže Dr. Saviću u lečenju logoraša
- Ostvarivanje kontakta s logorašima- posebno s MILJOM KALANOVIĆ MILOM DJORDJEVIĆ, sa kojim održava redovne sastanke.
- Prijem paketa od porodica logoraša i podela istih.
- Hvatanje veza sa spoljnim svetom - unošenje i iznošenje ceduljica preko zaposlenih radnika: stolara, mehaničara i šustera. Korišćenje Blagoja Stankovića za vezu.
- Otkrivanje unošenja ceduljica i kontrola svih lica.
- PUNKTIRANJE SLOVA NA NOVINAMA I TAKO UNOŠENJE VESTI.
- Preuzima dužnost logorskog lekara po odlasku Dr. Savića
- Veće mogućnosti za kontakte s logorašima i ilegalan rad u logoru.
- Izlazak u grad u opštinski odbor Crvenog Krsta radi obaveštavanja o stanju u logoru - uz pratnju nemačkih stražara -
- Odlazak kod predsednika niške opštine ČEMERIKIĆA, sa zahtevom da se poboljša kvalitet hleba, pošto je nemoguće jesti hleb SA OSILJKAMA 3-4 SM.
- Dogovor sa Miljom i Milom o svim bitnim pitanjima u logoru
- Pripreme za bekstvo iz logora na kome rade: Dr. Jović, Milja, Mila, braća Radman i drugi - neuspeh - odustajanje.
- Nemački stražari kod logora - BANACANI - uviđaju propast Hitlera i nemačke sile već u 1943 g. Strah od slanja na ruski front.
- Englezi saradnici Draže Mihajlovića uhvaćeni kod Žitkovca, u logoru. Komandant logora ih odvozi svojim kolima ?....
- Milja tumači razgovor Engleza i Nemačkog komandanta u logoru
- Iz Rumunije FRANCUZI DOVEDENI U LOGOR NIŠ. Ukazivanje gostoprinstva i pružanje pomoći logoraša Francuzima- Velika zahvalnost na SRPSKOJ PAŽNJI. (Bilo ih je DVA)
- Francuzi pišu zahvalnicu na masnoj hartiji i predaju Dr. Joviću
- Engleski piloti - zarobljenici u logoru.
- Po kapitulaciji Italije veliki broj Italijana u Logoru, nakon nekoliko dana transportovani van.
- STALNO JE U LOGORU OD 600 DO 1700 LOGORAŠA

Veza treća strana

- Logorski objekti: ČETIRI KULE I ČETIRI STRAŽARE. zid još nije završen.
- Pored logorske troredne žice, drugi pojas do ulice
- Mila Djordjević radi na sredjivanju stvari oduzetih od logoraša - ostavlja ih u sobu kom.logora.
- LJUBAVNICA KOM.LOGORA ŠULCA PRODAJE LOGORAŠKE ODUZETE STVARI NA PIJACI U MRAMORU /ona je nišlika ?/
- TOZA, krojač, logoraš STRELJAN 1943 godine.
- Logoraš ŽIKA PAVLOVIĆ-Komunista, čestita dr.Joviću praznik DAN OKTOBARSKE REVOLUCIJE "Srećan praznik doktore"
- U logoru je Bora Ilić, harmonikaš iz Toplice, kasnije izgubio jednu nogu van logoraš Pozna je logorska zbivanja u detalje.
- MLADEN MARINKOVIĆ, iz HEROŠINE, bio u logoru. Po oslobodjenju pričao da mu je poznato o pogibiji ŠULCA-zarobljen od part.
- Jela Nestorović i Paraskeva - Kevče iz Prekoplja u logoru.
- Bora službenik žel. stanice u Nišu bio u logoru. Zna mnoga zbivanja.
- Predrag Vučković- Peda iz Niša u logoru. Ubacuju mu hranu u ćeliju.
- Veliki broj Aleksinačkih đjaka u logoru među njima braća Radman, to su novodošli logoraši.
- Među uhapšenim djacima nalazi se jedna devojka koju su ošišali četnici, pa je predali NEMCIMA
- MILJA KALANOVIĆ - HEROJSKI SE DRŽI U LOGORU - PRKOSI NEMCIMA, streljana 14.9.44 g. Na strani 12 i 13.
- juna 1943 svi logoraši rade na zidanju zida oko logora.
- Izrada bazena - čišćenje postojećeg jezera 30 x 50 metara za kupanje logorskih pasa. Smrad i infekcija od jezerskog blata.
- PARATIFUS U LOGORU. OBOLEO VELIKI BROJ LOGORAŠA. NIKO NIJE UMRO. NAPORI LEKARA NA SPAŠAVANJU LOGORAŠA.
  - jedna kibla u sobi. Svi povraćaju i boluju od proliva. Svi bi hteli jednovremeno korišćenje kible.
  - Po osam do deset puta u toku dana trčeći do klozeta. Živi leševi jedva se kreću. Padanje od iznemoglosti po krugu. Psi kidišu, Nemci tuku iznemogle
  - Gušenje u sobi od sopstvenog smrada.
  - Temperatura obolelih 39 i 40 stepeni, bez lekova
- MOTKAR UBIJA LOGORAŠA JEDNIM UDARCEM MOTKE U KRUGU LOGORA.
- Nemci dovode kuvaricu iz grada + Srpkinju - Kasnije saznaju da je jevrejka i streljaju je u krugu logora - Šulc.
- Logoraše svlače u donji veš, vežu ruke pozadi žicom i odvođe na BUBANJ na streljane, kao drva složene u kamionima. /18/njih
- U logoru se peva pesma "Oj Moravo reko naša zašto plačeš ti..."
- Odlazak Dr. Jovića za Nemačku 19.12.43.
- Po povratku predaje NARODNOM MUZEJU FOTOGRAFIJU SA ŠULCOM i spisak logorske straže, rukopis JERIHA.
- Povratak u domovinu - aktivan rad na izgradnji zemlje.

Fotografije, dokumenta i predmeti: Dr. JOVIĆA

Magnetofonski snimak Dr. JOVIĆA, preživelog logoraša, sada pri- marijusa u Smederevu.

Prikupio i obradio ZORAN MILKENTIJEVIĆ, profesor istorije, kustos Narodnog muzeja u Nišu.

Izjava je data 13.2.1962.god. a za potrebe Narodnog muzeja u Nišu.

Daktilograf: Branislava Petković.

U lager sam doteran početkom jula 1943.godine iz bugarskog zatvora. To je bila jedna grupa od nas desetak koji smo došli. Sećam se da smo uveče doterani i onaj prvi utisak koji smo imali to su bile žice i jedan vrlo mučan trenutak je bio kada su nam oduzeli sve stvari, počev od kaiša i svih sitnica koje imamo kod sebe, tada bi nas okrenuli licem prema zidu sa podignutim rukama i mi smo normalno u tom trenutku očekivali da će mo biti streljani, ali ipak eto nismo bili.

U sećanju mi je ostala jedna noć u mesecu novembru koja je bila vrlo hladna noć i bio je veliki mraz, tada su doterana deca JEVREJA. Ta su deca svakako očekivala da će biti streljana te noći, kao što smo i mi mislili. Medjutim, kako smo Ja, MILJA i još neki, bili kao jedna vrsta slobodnjaka u zatvoru mi smo išli i tešili tu decu. Interesantno je to napomenuti, da ta deca nama uopšte nisu verovala, već su smatrali da smo mi doušnici NEMAČKI i zbog toga nikakvo poverenje prema nama nisu imali. Sećam se da su deca drhatala, a neke devojčice kako su bile okrenute prema zidu od straha su se UPIŠKILE. Ta mokraca se zamrzla na njihovim butinama, a ona sva drhte, ali ipak ni reči nisu kazala.

Sećam se da su cele noći Nemci saslušavali, naravno sa našim agentima, tu decu, tako da je to za mene bio jedan od najtežih trenutaka koje sam je preživljavao u lageru.

Inače, bilo nas je smešteno po sobama. Na primer, u sobi broj 14 bilo je između 80-130 normalno. U početku streljanja su bila redovna i to utorkom i petkom, a vanredna streljanja su bila samo onda kada bi partizani podigli koji voz ili bilo kojom drugom akcijom i diverzijom ubili NEMCA, onda bi bila kažen i vanredna streljanja u toku nedelje.

Za vreme streljanja, interesantno je to, da su GESTAPOVCI dolazili potpuno pijeni, tako da i ono malo srpskih reči koje su znali onda nisu mogli izgovoriti. Kada bi čitali imena (mislim naša SRPSKA imena) onda kada pročitaju npr. PETROVIĆA, ili PETRONIJEVIĆA ili PETROŠIĆA itd. tako da zaista ljudi nisu znali koga su prozvali za streljanje. Inače, pre samog streljanja, redovna je pojava bila da se zatvaraju sva vrata i niko nesme da se pojavi napolje. Ona bi NEMCI i GESTAPOVCI upadali iz jedne u drugu sobu i iz sobe izvodili od 7-10 ljudi, već prema tome koliki je broj bio predviđen za streljanje. To su bili zaista isto vrlo teški momenti.

Sećam se jednog momenta, kada su otac i sin bili u sobi br.14 zajedno zatvoreni. Oni su bili uhapšeni zbog krivice što su kod njih našli puške u njihovoj kući. Otac je bio streljan jednog utorka. Sin je normalno bio strehovito žalostan zbog oca, tako da je on očekivao da će već u petak biti streljan - ovo zbog toga što odgovaraju po istoj krivici. Medjutim, petak je prošao, pa i utorka drugi a on nije bio streljan. Taj mladić je skoro zaboravio na oca, tako da je u onim mukama po malo počeo i da pevuši i negde jednog utorka, on je prozvan za streljanje. To ja zaista ne mogu nikako zaboraviti. Taj dečak je imao 19 godina, kada su ga pročitali posle nekoliko sekundi on je ličino na starca od 45 godina. To je bilo tako izobličeno jedno lice i zaista su to tako jezivi i teški momenti, a meni ostali upečatljivi da je prosto strahota jedna kako sve to čovek može da preživi. I još nešto, što je možda svakom od nas teško, a to je da u onom trenutku kada sam mi slušali ta imena, mada ja nisam nikakva kukavica, niti sam čovek bez karaktera, ali ipak moram da priznam da sam bio sretan - tog trenutka - kada sam čuo ime svoga druga, a ne svoje. Dali je to samo moje zapažanje, ili je to opšta jedna karakteristika, kažem to je u tom momentu bilo samnom tako. Kažem, posle sam naravno mnogo žalio svoga druga i ostale drugove, pa sam čak i sebe samog kritikovao, ali kažem, u tom trenutku, u trenutku čitanja, ja sam bio sretan

što čujem ime svoga druga, a ne svoje.

Maltretiranje u lageru je bilo više nego strahovito. Za ručak se moralo ići trčećim korakom. Od kazana se takodje moralo ići trčećim korakom. Naravna stvar za ručak smo obično dobijali supicu neku kroz koju je tek prošlo koje zrno pasulja, kupusa ili krompira itd. Možete misliti kada se ide trčećim korakom šta se onda može doneti do svoje sobe. Među zatvorenicima bilo je i starih ljudi i bolesnih ljudi i žena, pa su svi morali da trčećim korakom idu po ručak i u šetnju. Za svako pak ne-trčanje, sledila je ili motka ili pas. Pse su NEMCI sa sobom vodili i dresirali oni sami. Desilo se je da je jedan čovek koji nije mogao da trči zadobio povredu motke od strane NEMCA tzv. "MOTKARA" koji ga je jednim udarcem usmrtio. To se je desilo baš kod klozeta, samo zato što nije trčao. Tu je i zakopan.

Posle ovog slučaja, ja kada je Dr. SAVIĆ otišao za NEMAČKU kao proteran u mesecu septembru ili možda početkom oktobra - ne sećam se tačno. Onda sam ja ostao da zamenim Dr. SAVIĆA kao lagerski lekar i kao neka vrsta tumača pošto sam znao NEMAČKI. Imamo sam pored ove dužnosti i dužnost da opštini sa Crvenim Krstom. U to vreme je CK mogao već da pomogne zarobljenicima, a naročito je igrao veliku ulogu prilikom odredjivanja transporta za NEMAČKU. Crveni Krst bi onda kada se transportuje grupa za NEMAČKU obavestavao rođjake svih onih koji idu za NEMAČKU, tako da su bliski rođjaci donosili pakete, tako da su ljudi uglavnom sa izvesnim svojim utiscima polazili na put, a i hrana koju bi doneli rođjaci dobro bi došla logorašima, pošto se putovalo od Niša do Nemačke (moj transport je putovao 11 dana) a bilo je transporta koji su kada se prekine pruga usled diverzija partizanskih itd. putovali po 20 i 25 dana do NEMAČKE.

Sećam se baš onda kada je jedan veliki transport pošao za NEMAČKU to je bio tzv. "PRISLINI TRANSPORT" a nekako smo MILJA i ja uspeli da napijemo lager FIRERA. Dali smo mu 2 litra rakije, tako da se je on sa komandan-

Drugarice MILJA - 4 - JA (Magnetofonski snimak Dr. JOVIĆA)

do 1944. godine. Bile su i u lageru i negde na dva dana pre transportovanjem straže napio pa nam je dozvolio da idemo i obavestimo Crveni Krst da polezi transport, pa nam je čak dao i imena onih koji će biti u transportu. Međutim, to su bili prinudni transporti i tu se nije smela da obaveštava uopšte rodbina o tome da li transporti idu ili su sretni, tako da ovi rođjaci nisu ništa nikada znali šta je sa njihovim najmilijima - članovima koji su pohapšeni. Ali ovog puta smo mi napili komandanta straže i lagera, tako da su nam dozvolili, pa sam ja otišao u CK u grad (ali naravno nisam išo sam, već sa njihovim vojnikom) da obavestim CK o odlasku transporta. Kada bi išli u grad obično bi imali specijalni fujaker u kome je bio vojnik - stražar, tako da sam jednom išo i do predsednika opštine Niša, koji je tada bio - Čemerikić. Ovo sam morao da učinim zbog toga što je hleb bio strahovito slab. Hleb je bio od osiljki. Bile su dugačke negde od 3-4 cm. tako da zaista nije moglo hleb da se jede. Zato sam kažem, išo i molio predsednika ČEMERIKIĆA da mi makar hleb dobijemo bolji, pošto smo uglavnom na hlebu i živeli. Kasnije, kada su dozvolili da se paketi donose svakodnevno ili dvaput nedeljno onda je već bilo snošljivije. Ali, dok nisu dozvolili pakete bilo je strašno. Živeli smo praktično samo na hlebu i vreloj vodi. Veze između logora i NIŠKE organizacije je bilo preko radnika i to slobodnih radnika kao: šustera, stolara, mehaničara i dr. Ta je veza brzo prekinuta pošto je GESTAPO otkrio neke ceduljice, tako da je kažem, ta veza brzo prekinuta. Mogu da kažem da smo JA, MILJA i MILA, pošto imali sastanak svake večeri. Taj sastanak je bila kao neka vrsta partijskog sastanka na kome smo pretresali čitavu problematiku dana i uopšte problematiku lagera, pa smo po tome čak donosili i izvesne zaključke i tako smo obično po tim zaključcima postupali. Odnosno, nalazili smo jedno kolektivno rešenje uvek za postupke.

Drugarice MILJA i MILA bile su u logoru od 1941. do 1944. godine. Bisle su i u lageru i negde na dva dana pre transportovanja STRELJANE SU U LAGERU.

Ove drugarice su jedna iz LESKOVCA, a druga iz NIŠA. Njihovih prezimena ne mogu da se setim. One su obe bile članovi PARTIJE. MILJA je radela u kuhinji, a MILA JE radela u kancelariji.

Mi smo u logoru svakog dana, odnosno svake nedelje očekivali neku vezu sa partizanima i oslobodjenje logoraša. Naročito MILJA i MILA su nekako bile ubedjene da će im drugovi pomoći.

Sećam se da je bila još jedna drugarica koja se zvala OLGA, a isto tako je bila član PARTIJE. Ona je bila kao čistačica - čistila je prostorije gde je bila straža.

Znam da smo se bili dogovorili, da ja pridjem (pošto sam imao prava da izadjem iz lagera u širi krug do spoljnih žica, a nisam imao prava da izadjem van žica), da pridjem stražaru i da mu oduzmem ŠMAJSER. OLGA JE trebala u međuvremenu da udje kod stražara, jer je tamo bio neki komandant straže koji je stalno spavao, tako da je ona trebala jednom šipkom da ga udari i onesvesti i da prekine vezu sa BUGARSKOM kasarnom. U tom trenutku bi navalili ostali logoraši na žicu i tako je bilo zamišljeno i pripremljeno bekstvo.

Mi smo plan bekstva već bili izradili do tančina, tako da se znalo već i gde će koja grupa i kolika da podje u slučaju potrebe da slučajno čujemo pucnjavu ili uhvatimo vezu sa partizanima ili bilo sa kojim pokretom koji bi nam bio od pomoći prilikom bekstva.

Ja sam to preneo sinovima Dr. RADMANA, a naročito DARKU koji je ostao posle mene. Medjutim, izgleda da od svega toga nije ostalo ništa. Ja ih uostalom i razumem, pošto je DARKO bio student medicine. Oni su bili mladići i nisu mogli ozbiljno da shvate, ali me čudi da MILJA i MILA to nisu mogle da sprovedu u delo. To je bekstvo bilo zaista potpuno pripremljeno i ono bi sigurno uspelo. Ja-znam

Sećam se da - 6 - je (Magnetofonski snimak Dr. JOVIĆA)

Mi smo imali Nemačke stražare "ŠVABE" iz BANATA i mislili su da lekar može slobodno da se kreće po krugu, tako da smo zaista bezbolno mogli da organizujemo bekstvo. Mi smo to mogli da izvršimo da sa vrlo malim gubitcima i to sa mnogo manjim gubitcima, nego što su bili prilikom bekstva 1942. godine. Mi smo imali, kažem, veću slobodu a izgleda i sama disciplina kod vojnika je popustila. Jer, 1943. godine već su i NEMCI - više vojnici osetili da više nije NEMAČKA ono što je bila, tako da je i disciplina među njima bila ispod proseka, odnosno nije više bila u toj meri. Ja se sećam da je jedan stražar (imena ne mogu da se setim), znam da je isto bio naš NEMAC - JUGOSLOVEN, koji je čak za MILJU bi spreman da učini sve. On se zaljubio u nju toliko, doduše ona je bila vrlo lepa, da je bio ko psetance poslušan prema njoj. Spreman je bio da učini sve za nju, i verujem da nije bio premešten, sigurno bi uspelo bekstvo. Ovo neznam u detalje, već sam bio otišao. Ali, smatram, da je on bio tu, MILJA bi svakako ovo iskoristila. Dalje neznam kako su se stvari razvijale, jer sam koncem 19. decembra 1943. godine bio transportovan za NEMAČKU, ali da je on ostao, verujem da bi MILJA bila svakako spašena. On je sam učinio da MILJA bude postavljena na tih poslovima. Inače, ima interesantnih stvari za JERINA. JERIN je bio specijalista za Jevrejsko pitanje. Taj bi bio sav sretan da uhvati još po nekog JEVREJINA (kada bi mu to uspelo), koji bi se godinama ili mesecima krio. Takođe se sećam da su bili neki avio-piloti. Za nju Sećam se kada je doveo jednu kuvaricu, koja je godinu ipo dana pod imenom Srpkinje kuvala u nekom restoranu u NIŠU i nakon godinu ipo dana on je uhvatio i otkrio da je JEVREJKA. Sećam se kako je blistao i sa kakvom srećom i zadovoljstvom on je streljao tu ženu. Takođe kada je ITAJA hospital Takođe se sećam, kada je još jednog mladića isto tako doveo i još se hvalio da ima specijalnu njušku za JEVREJE. Time se prosto hvalio. On je ustvari bio gestapovski vojnik. Služba nemačkog gestapca je imala posebne nazive i članove, nego njihova vojska.

Sećam se također jednog momenta kada su uhvatili neke ENGLEZE, koji su bili sa DRAŽOM MIHAJLOVIĆEM. Njih su uhvatili negde oko ŽITKOVCA ili tamo negde prema JASTREBCU (tačno se ne sećam baš gde su ih uhvatili. Uglavnom su ih doterali tamo. Ona MILJA, koja je znala engleski došla je da sa njima razgovara. Oni nisu hteli da govore. Oni ih okrenu prema zidu. To je bio jedan major i engleski narednik. Kada ih on okrenu prema zidu, oni se opet okrenu suprotno. I to se ponavljalo nekoliko puta, dok im one ne pripretiše bajonetom. Znam da ih je lično odveo vozilom komandant logora. Gde ih je odveo, to neznam. Takođe se sećam kada su jednog dana doveli iz RUMUNIJE neke FRANCUZE. Njih je bilo dvoje. To je bilo negde baš pred katolički Božić. Oni su proveli Božić u lageru. Onda smo mi već dobijali pakete, i ja organizujem da se i njima daju neki paketi. Skoro svako od nas nešto je priložio, po nešto kako bi se njima dalo. Pored toga, smo napravili po jednu malu borovu grančicu i dano im te pakete. Koliko su ti ljudi bili sretni. Neznam gde su našli olovku, jer je to bila zabranjena stvar u lageru i na jednoj masnoj hartiji oni su nam poslali zahvalnicu na francuskom jeziku, i to kako od 1941. godine nisu osetili više bratske ljubavi u zajedničkoj nesreći koja je zadesila čovečastvo nemačkom nevezdom, nego što su osetili ovoga dana od braće SRBA. Šta su oni bili, je neznam, ali znam da su uhapšeni u RUMUNIJI i dovedeni u lager u NIŠU. Takođe se sećam da su pali neki engleski piloti. Za njih baš nisam mogli skupiti neke pakete, jer naš narod biš nije u njih gledao tako, kao što je gledao za FRANCUZE. Ja ne govorim o svojim osećanjima, već govorim o ljudima kako su gledali na tu stvar. Takođe je bilo vrlo interesantno kada je ITALIJA kapitulirala 1943. godine. Masa ITALIJANA je doterana u logor. Naravno, stverno, oni su bili vrlo malo, samo nekoliko dana u lageru, a posle su transportovani dalje. Medju njima bio i ja. To je bilo negde u septembru. Naterali su nas da čistimo one močvare, od kopanja. Sećam se prve večere kada sam se vratio sa rada, ti gnedvi bara su mi nastali. Noge su mi bile crvene kao u raku, sve do iznad kolena. Pa smo počeli da kopamo.

počeli da kopamo. Mi smo mislili da će to služiti u stvari njima i da Logoraša nikad nije bilo manje od 600, a kretalo se se i do 1.700. površine jedno 30 x 50 i služilo je u stvari za kup. Jačina je bila ovako: imali smo četiri kule sa mitraljezima. Pored toga je bilo rasporedjeno 4 stražarska stv mesta. To se odnosilo na dva pojasa. Kada sam ja došao u logor, još nije bio postavljen zid. Taj zid smo mi podizali sami.

Tu, na zidovima su bile kule na ćoškovima. Bio je još jedan do pojas, koji je išao čak do ulica. Ispred kule, odnosno na samom ulazu u logor su bile prostorije za saslušavanje. Posle toga je bilo kupatilo, a zatim su bile stražarske sobe. Onda je do tih soba bila kuhinja, i na kraju, ovamo prema kapiji su bili komandanti i straže, koji su se smenjivali. Saslušavanja su vršena u delu, tamo gde su bile posebne prostorije. U komandantovoj kancelariji je bila drugarica MILA. Ona je tamo samo čistila kancelariju i ništa više, iako je bila komunista. Oni su stvari držali u svojim kancelarijama i u gestapou. Nisu ovamo držali nikakvu dokumentaciju.

MILA je imala zadatak da sve one stvari koje su oduzete po spisku ostavi i sredi u komandantovoj kancelariji. Te bi stvari stajale tako, sve dok ne dođu oni da ih odnesu. Oni su od stvari uzimali čak i ponjave. Možete misliti kada su uzimane stvari od naših seljaka, preprodavane su na pijaci. Znam sigurno da je ljubavnica naše komandanta ŠULCERA nosila to čak na pijaci Mramor i tamo prodavala. Ona je bila iz NIŠA, ali neznam kako se zvala i koja je.

Redovi od strane logoraša su bili izvodjeni samo u okolini ili u krugu lagera. Tu je bilo naprimaer zidanje u krugu lagera, pravljenje jezera za pse, itd. To se nalazilo tu odmah do lagera, kada se ulazi u njemu sa desne strane iza žica i grdne močvare. Ja nisam ranije posnavao dovoljno NIŠ. Tu su postajale bare i baruštine. Jednog dana, sećam se, došli su gestapovci i isterali sve što je bilo sposobno za rad od strane logoraša. Medju njima sam bio i ja. To je bilo negde u mesecu junu. Naterali su nas da čistimo one močvare, odn. kopamo. Sećam se prve večere kada sam se vratio sa rada, ti gasovi bara su mi smetali. Noge su mi bile crvene kao u raka, sve do iznad kolena. Tu smo počeli da kopamo.

počeli da kopamo. Mi smo mislili da će to služiti u stvari njima i da će oni dovesti neku vojsku itd. Medjutim, to je jezero bilo sigurno površine jedno 30 x 50 i služilo je u stvari za kupanje njihovih pasa. Ono se je nalazilo van logora. JA neznam da li to jezero i danas postoji. To je bilo sa desne strane od ulaza još malo napred, ne odmah na ulazu, već samo malo pozadi.

Jednom je bila takva situacija da je došlo do paratifusne infekcije zbog loših higijenskih uslova, kod svih logoraša. Ja neznam dali je bilo 2 ili 5% da nije obolelo. Neki su bili sa lakšim simptomima, ali je bilo i tako teških slučajeva da je bilo do 80% stolica na dan i sl. Posbeno što su morali trčećim koracima da idu do klozeta i nazad, pa je i to ljude iscrpljavalo, a koji su bili i onako vež iscrpljeni a preko noći je bila samo jedna kibla u prostoriju u kojoj je bilo od 100-120 ljudi. Možete misliti kada je njih 100 ili 50 imala potrebu za tom kiblom. To je bilo strahota. S jedne strane povraćanje, a sa druge strane strahoviti prolivi. U sobama je bio takav smrad i strahota, ali ipak nismo imali ni jedan smrtni slučaj. Znam da je kod ljudi bila temperatura sa 39 i 40 ali ipak nije bilo ni jednog smrtog slučaja. To sve sve nekako završavalo dosta dobro i naravna stvar pod tim uslovima ja sam intervenisao i zamolio sam komandantevog pomoćnika da ako može oslobodi te ljude, makar bolesne, da ne moraju trčati. On je rekao da ja mogu za koje smatram da su bolesni i ne mogu da trče da im dam bele trake oko ruku i od tog vremena svi stariji i bolesni ljudi su imali bele trake tako da nisu morali trčati kroz lager do WC-a.

U krugu logora dok sa ja bio samo je jedan ubijen i to onaj sa motkom od strane Nemca stražara zv. "MOTKARA". Inače drugi nisu bili ubijeni.

Drug ZORAN, pita da li može da se opiše lik komandanta logora, a posebno njegove postupke, držanje i dr. što bi bilo interesatno ovde izjaviti?

To je bio jedan tipični predstavnik Germanske

rase sa vrlo ograničenim vidikom i sa jednom neverovatnom sposobnošću da ono što mu je naredjeno privrde kraju. To je bilo tipično za Nemce, da je prosto verovao da je to njegova zasluga, a u stvari to nije bila nikakva njegova zasluga u vezi organizacije u lageru. Medjutim, on je to tako striktno sprovodi i to on i komandant straže. Mi smo imali komandanta straže koji se zvao se LOS. To je bio jeda mali Nemač. Jedan holeričan tip, koji je znao da prasne za svaku sitnicu i njih dvojica su izgledali kao da su to veliki ljudi. Oni su stvarno unosili kompleks manje vrednosti i kuraž u svojim postupcima. Oni su se tako postavljali da u svakom trenutku je izgledalo kao da oni znaju šta hoće i da samo tako mora da bude ono što oni postave ili traže. Medjutim, sasvim je bilo jasno da smo mi bili u jednom potpuno neravnopravnom položaju, pa su oni zbog toga nad nama mogli da sprave sve što su hteli. Prema tome, jasno je bilo da su se pod takvim uslovima morali da stvore kompleksi manje vrednosti. Čak i ja kao intelektualac i koji sam u svakom slučaju po intelektu bio daleko viši od njih, jedno vreme sam imao kompleks manje vrednosti pred svakim Nemcem, pa i njihovim stražarem. Meni su meseci trebali da se ja oslobodim tog kompleksa manje vrednosti. Oni su u stvari svojim postupcima u lageru želeli da nas naprave nižim od životinja. Svaki njihov postupak je bio sračunat na to da nam dokažu da smo niži od životinja. Dok su životinje uživale izvesne povlastice i to i psi, mačke, perad koja je bila tamo i sve drugo, dotle mi kao ljudska bića nismo imali nikakva prava. Prema nama je svaki njihov stražar - Nemač mogao da ophodi kako je hteo, dok prema nama je već bio jedan drugi postupak. Pod takvim uslovima oni su zaista uspeli da stvore jedan kompleks manje vrednosti kod nas.

Inače, obaveštajna služba je bila organizovana. Mi smo na primer znali odmah istog dana kada je kod Topo-
doterali neke đjake iz Aleksinca i tu je bila jedna grupa

nice . Znači, mi smo istog dana u 6 sati več znali da je most dignut. Kažem, naše obaveštenje je bilo preko tih radnika. Kasnije jedan kroja je streljan po imenu Toza, koji je bio Nišlija, a obučar, neznam kako se zvae, bili su logoraši /mislím da je Žika/. Sećam se kada e je bila Oktobarska revolucija, a ja sam kao išo u vizitu i po koju cigaretu kroz vrata proturim, a on više iz svoje ćelije: "Doktore, sretan Ti praznik radnog naroda". To je bio socijalista i stari Komunist. Znam da je ostao u životu i to znam sigurno i mislim da je u Nišu. Ja sam onda imamo 31 godinu, a on je već onda imao negde oko 50 godina ili 48.

Sećam se da je bio jedan momčić koji je više ličio na dečaka, nego na momka po imenu BORA harmonikaš. On je mislim bio negde iz Toplice. Takodje je bio neki MLADEN MARINKOVIĆ i njega se sećam. On je takodje bio negde iz Toplice i BORA /valda/ ILIĆ. Znam da je i sada harmonikaš. Čuo sam da je izgubio jednu nogu u nekoj nesreći, pa mi i od njih mogli da uzmete izvesne izjave, pošto su oni i pre mene bili u lageru. Bora je bio dečko, a mladen je već bio malo ozbiljniji. Takodje, sećam se da je u logoru bila JELA NESTOROVIĆ. Ona je majka OZRENA NESTOROVIĆA, koja je bila takodje u lageru. Zatim, majka prvoborca iz PROKUPLJA PARASKEVA zv. "KEVA", koja je takodje bila u lageru. Bio je takodje jedan dečko iz Toplice, čijeg se imena ne mogu da setim. Inače, kažem, znam ih mnogo. Takodje je bio neki BORA iz Niša. On je mislim, bio žel. službenik i on je bio tamo. Takodje je bio jedan, odnosno PREDRAG VUČKOVIĆ, kome sam uspeo svega jednom da doturim u samici koju cigaretu i dve šnicle. Toga se dobro sećam. Meni je MILJA kazala da on pripada pokretu i zato smo njemu činili ovakve usluge.

Sećam se jednog interesatnog detalja kada su doterali neke djake iz Aleksinca i tu je bila jedna grupa

MLADIĆA zajedno sa tim doktorovim sinovima DARKOM, SLOBODANOM, RADMANOM. Među njima je bila jedna devojčica koju su Dražićevci potpuno ošišali. Ja sam tu devojčicu kasnije našao u Nemačkoj. Njenog imena se ne sećam. Znam da sam je našo u Nemačkoj, koja me je posle toga još jednom pozdravila po nekim drugovima.

Drug ZORAN, kustos - Da li je bila neka u toj grupi koja se zvala "PIKULA"?

Verovatno da će to bita baš ta devojčica koja je bila u NEMAČKOJ samnom i koja me je kasnije pozdravila.

Tu je bilo puno devojčica. Sećam se kada su je saslušavali učenice iz Akademije. Onda da se ne bi sastajale posle i prilikom saslušavanja oni su ih slali u ambulantu. Ja sam ih često pitao šta su ih pitali na saslušanju, a odgovor je bio: "Pitali me da li poznajem nekog SKOJ-a, a ja ga nikad nisam videla". Vidim kako se deca dosta dobro drže pre Nemcima i mene, pa čak., kao neznaju, šta je to SKOJ. Znači, vidno su umele da glume. One su verovatno mислеle da sam ja agent gestapoa, pa verovatno da nemaju ni malo poverenja prema meni. Ja sam se kretao po krugu slobodno u kome su one morale da drže ruke u vis i gledaju u zid. Vrlo nam je bilo simpatično kako su se držale predamnom i MILJOM.

Drug ZORAN, kustos - Da li se sećate nekog imena koji se naročito dobro držao ili držala prilikom saslušanja ili posebno herojsko držanje imao ili imala?

Takvo držanje je imala samo MILJA koju ja poznajem, inače drugih se ne sećam. Takođe je takvo držanje imala MILJA. Svi su u logoru znali da su one dve komuniste, mislim na Nemce i ostale, jer to one nisu krile.

već rekao Ja sam se na primer sa MILOM svađjao i uvek sam joj govori, zašto i čemu je to potrebno i čemu vodi. Ona je odgovorila, da nije mogla drukčije, već je morala da prizna ono što je morala i smela da prizna, priznala je, a sve ostalo za sebe zadržala.

Njih su dve ostavljene na kraju, pa su ih pri polasku streljali. Ovo verovatno što su one dosta znale i zbog toga su morale da budu i likvidirane. Ja samo njima zameram što nisu mogle da nadju neku mogućnost i pobegnu iz logora, a pogotovu ranije kada je bio dogovor da se izvrši bekstvo po planu, koga smo već unapred bili pripremili - to mi zaista nije jasno zašto nisu tu mogućnost iskoristili.

Meni je zaista mnogo žao tih drugarica, tako da o njima i moja žena zna koliko je meni bilo krivo i žao što su streljane baš u zadnjem momentu, skoro pri samom oslobodjenju. Još jednom kažem, da je postajala mogućnost da pobegnu iz logora, a pogotovu 1944.godine i ako su oni napravili ogradu i dr., ipak kažem, postajala je mogućnost da se mnogo lakše pobegne iz lagera, nego ranijih godina.

Takodje me čudi da sinovi Dr.Radmana nisu pobjegli - iskoristili tu mogućnost. Znam da je DARKO mogao da izidje sa vojnikom u grad. On je imao sva prava baš kao što sam i ja izlazio. Mogao je da udje u Crveni Krst i to da udje na jedna vrata, a na druga da izidje. Kažem, mene čudi da ti ljudi zaista nisu pokušali bekstvo. Pogotovu da nisu pokušali jedno organizovano bekstvo. Njima drugo nije predstavalo. Oni i ovako i onako su trebali da budu svesni da će jednog dana propasti i završiti. Prema tome, bolje je da su reskirali, nego što su ostali da ih oni likvidiraju - ubiju.

Moram da iznesem još jedan podatak, koga sam hteo da zaboravim, a to je da prilikom streljanja, sam daji put iz Beograda pobegao i otisao svojoj kući.

već rekao - da su Nemci sve zatvarala kada je dan za streljanje. Medjutim, jednog dana sam bio ja u ambulanti i oni su mene tamo zatvorili. Nisu me oterali u sobu, već su me zatvorili u ambulantu. Neko je sa spoljne strane bio razgrebao mlečna stakla koja su bila na vratima da se ne bi videlo i tu napravio jednu rupicu. Kada su oni počeli da vode ljude na streljanje ja sam onda iz radoznalosti pogledao kroz taj mali otvor i video sam jednu zaista tešku stvar da su oni, pošto se ranije dešavalo da na putu za BURANJ koji su osudjeni na smrt skaču iz kamiona. Ja sam video nešto što me je strahovito uzбудilo, a što će mi večito ostati u jednoj strašnoj uspomeni, a to je da su oni ljude vezivali žicom ruke na ledja, a zatim ih svuku samo u gaćama i košulji i polože ih u ležećem stavu pa postave jednog preko drugog. Toga dana su njih 18 odveli na streljanje i to u kamionu. Redjali su ih jednostavno kao cepanice drva, a to sve zbog toga da ne bi bilo pokušaja bekstva. To je bilo preko dana.

Znam da je pokušaja bekstva bilo kada su ih vodili na streljanje, kada je kako sam čuo, i drug RACA pobegao i to baš pred strelištem. To je moglo verujem sve dok ih nisu oni ovako, kako sam gore opisao vodili na streljanje - vezane žicom. To je zaista bila jedna vrlo teška i mučna slika videti samo, a kako li su se tek oni osećali koji su bili u kamionu za streljanje, to prosto ne mogu ni da zamislim.

Kažem, streljanje je vršeno obično preko dana, a i noću je po nekada bilo. Mi bi smo uvek čuli pucnjavu kada odvoze kamionom ljude na streljanje.

1941. godine ja sam pobegao iz zarobljeništva. Ja sam zapravo bio zarobljen 4 puta. Prvi put sam bio zarobljen u Foči, pa sam pobegao iz Foče, pa onda u Goraždu, pa u Milanovcu i doterali su me u Beograd, odakle sam zadnji put iz Beograda pobegao i otišo svojoj kući.

Kada sam došao kući, moja žena ni je bila kod kuće, već je bila na selu kod moje snaje, pa zatim kada se vratila žena ja sam stupio u vezu sa drugovima i dobio sam nalog da bi trebao da idem na selu u zdravstvenu zadrugu. Ja sam se dogovorio sa MILETOM TODOROVIĆEM, učiteljom iz ŽUČKOVCA, da otvorimo zdravstvenu zadrugu u Žučkovcu. Mi smo tamo otvorili zdravstvenu zadrugu gde smo počeli da radimo i čim je formiran Ozrenski partizanski odred 2. avgusta. Dan je preke toga je bio ALEKSA MARKEŠIĆ kod mene /inače smo mi školski drugovi/ i rekao mi je da se formira odred. Naravno ja sam ga tada pitao da li je moguće da ja idem i šta misli on. Odgovorio je da nije potrebno da idem, već da trebam da ostanem i ja sam tako i učinio - ostao sam. Inače, ja sam kandidovan 1941. godine za Partiju i učlanjen, ali svi koji su me učlanili, poginuli su, tako da nemam ni jednog svedoka o tome. Iz našeg odreda je ostalo /sa Momom zajedno/ neki zv. "MORAVAC" - ime na se njegovog ne sećam. Čuo sam da je on sada pukovnik JNA. Znam da sam njega zadnji put previo 19. decembra 1942. godine kada su partizani dolazili kod mene u stan. Medjutim, 1941. godine nas dvojica - MILE TODOROVIĆ i ja smo dobili zadatak od MARKEŠIĆA da obrazujemo štampariju i štampamo letke. Mi drugo ništa nije trebalo da štampamo, sem onog što čujemo preko radija i drugih stanica koje su bile naklonjene NOB-u. Mi smo uglavnom slušali stanicu Sovjetskog saveza i podatke koje smo dobijali otuda sa podacima koje smo mi znali na terenu dopunjavali smo i na taj način smo izdavali bilten. Bilten se zvao - "Bilten Ozrenskog i NOB-a". Imali smo kurira koji se zvao LUKA /ime pravo neznam kako mu je, sem partizanskog/ - on je dolazio svake noći i u školskom dvorištu gde je bila i zdravstvena zadruga u Žučkovcu pod jednim ogromnim kamenom mi smo ostavljali materijal, on je taj materijal uzimao i nosio, a zatim su to rasturali materijal partizani taj pogibije Jee Ozrenskog partizanskog odreda u Jošanici. Poels

tako tako da mi to nismo radili- rasturali, a mi smo sutra dan od naših meštana seljaka dobijali te letke i naravno da nismo hteli nikome da kažemo da je toj naš materijal. Seljaci bi govorili nama: "Doktore vidite kako sve znaju ovi naši partozani, kako su obavešteni o svemu i tako. Mi smo taj materijal u početku kucali kući u selu. Naravno, mi nismo smeli da to radimo - jer se lepo čulo u tišini i ako je kuća bila na kraj sela, kucanje mašine, pa smo onda išli u zadnje vreme u vodenicu kod Milovana. Tamo je bila jedna potočara i kako kamen lupa mi odemo gore na tavan i uzmemo lampu i tu možemo kucati do mile volje, jer nas tu niko nije mogao da čuje i oda. On uzme mašinu i hartiju u jedan džak, a ja uzmem šapilograf i ostalo što nam je bilo potrebno i kao da idemo u vodenicu da meljamo žito, a u stvari mi smo tamo štampali taj bilten i tu ga umnožavali, nosili ga u to školsko dvorište i odatle su partizani posle to rasturali. Medjutim, 1942. godine jedan od partizana je bio uhvaćen i on je izjavio da je slušao kod doktora u Žučkovcu radio vesti. Mene su 1942. godine uhapsili. Došao je jedan poručnik sa nalogom da moj stan pretrese i oduzme mi radio aparat. Ja sam imao radio aparat ali je on bio na struji, a tamo nema struje. Prema tome, kada je on video da je aparat potpuno upakovan, uverio se da nisam mogao da slušam vesti na njemu. Čudio se je kako je partizan izjavio da je slušao vesti na mom radio aparatu. Mene su onda odveli na saslušanje. Kada sam unutra ušao, odmah sam prepoznao partizana koji je rekao da je kod mene slušao radio vesti- pošto je on dolazio za materijal. Komandant ga je pitao da li poznaje mene, on je odgovorio da nezna, čak i to da me nije nikada video. Onda ga je pitao zašto je izjavio da je kod mene slušao radio. Odgovorio je, da je morao nešto da odgovori pošto su ga tukli. Vidite, on me je vrlo dobro poznavao, ali ipak me nije odao, tako da sam se tu stvarno opravdao i jeftino izvukao. Takođe kada su mene pitali da li ga poznajem, odgovorio sam da ga nikada nisam video. Istina je on bio od batina sav premlaćen i izobličan. Inače mi smo to sve štampali to sve do pogibije Jena Ozrenskog partizanskog odreda u Jošanici. Posle

Posle JOŠANICE, mi smo bili toliko osumnjičeni i izloženi proganjanju od strane DRAŽINOVACA, da zaista nismo smeli više ništa da radimo. Onda smo mašinu zakopali i sve to smo morali da uništimo i samo do pogibije tog odreda smo imali vezu, odnosno i dalje smo imali vezu sa Odredom, samo je ta veza bila sasvim drukčija, jer mi više nismo smeli da držimo štampariju u svojoj kući.

MIODRAG TODROROVIĆ je imao aparat na struju i kod njega smo vesti slušali, odnosno aparat je bio na baterije. Mi smo kod njega da slušamo, pošto nije bilo struje u tom selu, a on kao učitelj nabavio je zato takav aparat koji može da mu koristi na selu. Dok sam ja bio u Beogradu i nisam imao potrebe za aparatom koji je na baterije.

Rekao bih nešto o zadnjem sastanku koji sam imao sa partizanima u Žučkovcu. Znam da je to bilo na dan "Sv. Nikole". Sećam se da je bila slava mog gazde gde sam ja stanovao. To je bilo 1942. godine - 19. decembar. Tog dana su partizani došli u jednu kuću u s. Žučkovac i Moma mi je poslao jednu ceduljicu da odmah dođem jer ima jedan drug koji treba da se previje i ima izvesne stvari da dogovori samnom. Ja sam odmah otišao tamo i sećam se da ih je bilo 11 partizana. Sećam se da sam previo druga "MORAVCA". To mu je bilo partizansko ime i bili smo zakazali sastanak kroz 7 dana, kada je trebalo da ja definitivno odlučim, jer je onda meni bilo postavljeno da treba da napustim ilegalni rad i predjem u odred. Naravno ja sam onda odgovorio da ja sam ne mogu poći, pošto smo onda bili povezani tako da je u tom slučaju trebalo da podje i Mile, ACA iz S. Banje i još neki iz Soko Banje sa kojima sam bio već ranije nekoliko puta zatvaran, a on je rekao baš utoliko pre, ti moraš poći. Međutim, sutra dan - posle tog sastanka, jedan od partizana predao se je i izjavio da su bili kod Dr. u Žučkovcu i istog dana je došla patrola poljske straže da mene uhapsi i kod tog seljaka kod koga su bili partizani - da i njega uhapsi. Mi smo naravno izjavili da smo mi bili primorani da ih primimo da su nam oni zapretili da će nam zapaliti kuće itd. To je u stvari

bilo već unapred dogovoreno kako će me se braniti i bili smo zatvoreni u Sokobanju kod poljske straže, dole u podrumu. Dole smo sedeli tačno šest dana i u međuvremenu je naišla neka patrola poljske straže na partizane. Partizani su razoružali tu patrolu, tako da su dvojica pokušali da pobjegnu i oni su ih ubili, a ostale su samo razoružali i pustili kući. Njih uopšte nisu ubijali. To je još više pogoršalo naš položaj. No, s obzirom da smo se mi već unapred dogovorili kako da se branimo oni ipak nisu imali razloga, hteli su da nas pošalju za Niš. Ja pošto sam već jednom bio u specijalnoj policiji u Nišu i bio sam u 16. puku, ja sam rekao da ukoliko treba da idem za Niš, neka me onda bolje streljaju tu. Tu je bio komandant neki BRATIĆ, koji je inače bio klasni drug moga pašanoga, tako da je moj pašanog uticao na njega da me ne pošalje za Niš, odnosno posle nije celu grupu slao za Niš. Onda su celu grupu pustili kući. Sećam se da direktno iz zatvora, a to je bio četvrti dan ja uopšte nisam išo kući, već sam išo pravo na sastanak sa partizanima. Znam da je bio sastanak u pojati, tako da sam ja odmah kako sam išo iz zatvora prema selu, otišao na sastanak. Sastanak je naravno bio zatvorenog tipa. Tamo sam kazao šta se je sve desilo i naravno onda je bilo nemoguće da se organizuje prelazak u partizane, tako da tog trenutka zaista ja nisam otišao u partizane, a u Sokobanji sam dobio naredjenje da u roku od 24 sata moram napustiti Žučkovac i preći u Sokobanju da budem pod stalnom prismotrom poljske straže. Ja sam bio sa drugovima iz Odreda i to Aleksom i ostalima na dan pre p. Tako sam ja koncem decembra 1942. godine pokušao samo svoje stvar i to bez išega, bez službe i izgleda da dobijem službu i morao sam da pređem za Sokobanju i ako sam onda bio oženjen i imao sina. Ja sam se sa ženom dogovorio da ide u Vrelo iznad Sokobanje i kod neke naše seljačke porodice da ostane, a ja kao navodno da idem u odred. Međutim, to hapšenje i sve to je poremetilo naše svoju dolaznicu, pošto sam pre rata bio vojni lekar i jedna

predhodne dogovore da idem u Odred, a da porodica ode tamo kako smo se već dogovorili. Jošanici, sretno se njihov strah i je. Kažem, krajem 1943. godine, taj odred je već uništen, tako da ja nisam mogao da stupim u isti. Znam sasvim sigurno da je jedan dečak iz Sokovanje izvršio ubistvo sreskog načelnika u Aleksincu 1941. godine i to prilikom samom formiranja partizanskog odreda. On je bio dobio zadatak da smakne sreskog načelnika pošto je on bio ispljeni protivnik partizana i uopšte našeg naprednog pokreta. Znam da se dečko bio jako uplašio posle toga, jer su potere za njim bile strašne. On je pobjegao i sklonio se pa je došao u Sokobanju kod kuće svoga oca. Otac mu je bio po zanimanju ćurčija u Sokobanji. Ja sam dobio od Alekse zadatak da odem kod njega i da ga nagovorim da ode u odred, inače će propasti. Ja sam zaista otišao posetivši tog dečka i pitao sam ga kako je on to sve izveo. On mi je sve lepo ispričao, a ja mu kažem da on kao takav više ne može da ostane kući, već je njemu mesto u odredu, tako da bi svakako trebalo, jer mu je to i Aleksa poručio da ide u odred. Međutim, njegov se otac tome protivio, a i sam dečko je bio strahovito uplašen i naravna stvar posle izvesnog vremena su ga uhvatili i streljali su ga. Tako da je bila velika šteta za tog dečka i sećam se da je to bio jedan vrlo lep i krasan mladić, odnosno njemu je bilo negde od 16-17 godina 1941. godine, a videlo se na njemu da je bilo strahovito uplašen i to je bilo prvo njegovo rukovanje sa oružjem i sve to.

Inače, imam još jedan podatak o uništenju odreda. Ja sam bio sa drugovima iz Odreda i to Aleksom i ostalima na dan pre pogibije u Jošanici. Ja sam tišo da odnesem svoju vojnu dolamicu i tada je već bila velika zima. To je bilo mislim u novembru mesecu 1961. godine. Sećam se da je bilo negde oko 16 ispod nule. Tada je došao Bata Milivojević, to je bio jednog nameštenika - knjigovodje sin iz Aleksinca Milojevića. On je bio kod mene i žalio mi se da nema odela i da nema pantalone, kao i da mu je hladno. Ja onda uzmem svoju dolamicu, pošto sam pre rata bio vojni lekar i jedne

skijaške pantalone i posle podne sam pošto za Jošanicu. Tamo negde na pola puta prema Jošanici, sretne me njihov^A straža i ja sam naravno morao da dam svoju lozinku koju sam znao. Oni su me propustili. Ja odem tamo i dogovorim se sa njima. U stvari ja predam dolamicu njima i onda baš porazgovaram sa Aleksom. Tada mi Aleksa reče da je tu jedan deo manji odreda, dok je veći deo odreda u susednom selu. To se susedno selo zvalo Brujevica. Medjutim, preko noći je naišo četnički odred kapetana Andjelkovića u Jošanicu a naši su se povukli iz Jošanice /mislim na partizane/ i čekali ih u rovovima ili drugim skloništima. Znam da su ih cele noći čekali vani, umesto da su ih po noći napali u školi oni su se posmrzavali celu noć na onoj zimi, a ovi su bili obavesteni da ih čekaju partizani. Pa onda ne podju putem, već podju gore preko crvenke, tamo preko tog čiganskog naselja pa ih odozgo iznenade i strahovito ih potuku. Tu je bilo 30 i nekoliko mrtvih i 11 ranjenih zarobljenih partizana. Tu je sa njima bio zarobljen i jedan učitelj, ali ne mogu da se setim kako mu je bilo ime. Takodje je bio sa njima zarobljen i sudija VUJOŠEVIĆ iz Ražnja, on je takodje bio ranjen i zarobljen. Njega je kasnije Andjelković streljao u bolnici u Sokobanji. On ga je izbacio iz nosila sa polomljenim nogama i ranama i streljao ga u vodjenju - nošenju do sobe bolničke u dvorištu na licu mesta. Oni verujem, ne bi tako prošli da su se oni stvarno borilo. Oni su mislili, pošto su predhodno na nekoliko dana pre toga razoružali jedan odred Dražinovaca u Ražnju, oni su verovatno mislili da će moći da razoružaju i ovaj odred. Onda su izišli sa tim da ne pucaju, već da ih razoružaju samo na ono: "Predajte se" ili "ruke u vis". Medjutim, to su svi bili podnarednici i narednici i to regrutovani od bivših jugoslovenskih vojnika koji su već imali staž vojnički i ovi ih raspale, tako da su ih bili strašno uništiti. Tom prilikom je pobegla baš ta Lela, žena MOMINA i ona se nekako izvukla, gazeći preko nabujalog potoka nekog, sa njom se takodje izvukao i vrlo mali broj, dok Aleksa koji je bio sa jednim delom je nekako

uspeo da umakne. Naime, sećam se da je Jova Kastratović je bio jedan od glavnih veza za partizanski odred u sokobanjskom srezu. Kod njega negde u 1942. god. u mesecu februaru, ja sam se našao sa MARKIŠIĆEM i sa njegovim pratiocem. Imena se njegovog ne sećam. Znam da je imao neku ranu na ramenu i ja sam ga previo. Dobro se sećam. Tog trenutka se dobro sećam, ostalo mi je to dobro u sećanju.

Mislim da je takodje RANEO Vićentijević, učestvovao u oslobodjenju Kruševca sa još 10 partizana. Znači, njih 11 partizana je upalo u Kruševac i oslobodilo Kruševac. To je stvarno bilo malo smešno da svega njih 11 oslobode Kruševac, pa se po tome sećam da je među njima bio i RAJKO. Tom prilikom je zadobio malu ranu u ramenu, tako da sam ga ja odmah na licu mesta previo. Inače sam ja tada imao zadatak /pošto je bilo organizovano pripremno ubistvo kap. ANĐELKOVIĆA./ Ja sam morao kao zadatak da nađem kako znam jedan revolver sa municijom i odnesem MARKIŠIĆU. Stvarno sam našao revolver od jednog seljaka i odnesem MARKIŠIĆU. Ubistvo je trebalo da bude u subotu, odnosno da oni udju tamo gde se kreće ANĐELKOVIĆ sa četiri trojke atentatora, iako se je kap. Anđelković kretao uz veliku pratnju, ipak je bilo računato da mu ništa neće pomoći. Međutim, to sam ja razgovarao sa drugom MARKIŠIĆEM u četvrtak, a u petak i subotu je takav sneg napadao da je bilo apsolutno nemoguće otići u Sokobanju. Sećam se da je sneg bio više od pojasa, tako da pijaca nije uopšte ni bila. Prema tome, oni nisu mogli pod vidom seljaka koji idu na pijacu da udju u Sokobanju i na taj način je kap. Anđelković u stvari ostao u životu. Inače da nije bilo toga snega kap. Anđelković bi bio sigurno ubijen.

Kao taoca sećam se da su posle bekstva učenika iz Akademije 1943. godine uhapšeni i to Dr. JEKIĆ i Dr. Valčić. Njih dvojica su ipak imali malo posredniji tretman kada je trebalo transport da ide u stanicu G. Krst kada jedna ograna ljudi je čekala svoje rođake kod lagora.

Kada je došao komandant gestapoa i video da su ljudi
je da vršiti od grube, naseljeno i rekao vikao: "Ko je
od strane NEMACA, tako da ih nisu držali u zajedni-
čkim sobama sa ostalim, već su ih kao taoce izdvo-
jili u malo bolje prostorije, tako da su imali smeš-
taj a od kuće su mogli da dobiju i prostirače malo
više, tako da nisu morali spavati na daskama i na be-
tonu. Medjutim, dok mi ostali sme uglavnom spavali na
daskama ili na betonu sa slamom od nekoliko santime-
tara. To je sve bilo što se je moglo imati. O krevetu
ni govora nije bilo. Kažem, čak ni prestirku nismo
imali, odnosno samo jedan pokrivač i ništa više. Dok
oni koji su imali daske oni su spavali na golim daska-
ma. Oni koji su morali na betonu, bila im je prostrta
slama.

Pravim se da mi je to prvi put od kako sam lagerški
lekar u kome ima jedan prinudni transport i kao mislio
smda je to noć 1943. godine u logoru je bilo strahovito-
stenica. Iz greda i zidova to su u kolonama hiljade
i hiljade stenica izlazile na noćnu pašu. Mi smo sa-
mo već 1943. god. mogli jednom nedeljno da vršimo pa-
renje, tako da smo mogli ipak prijatnije da baram ma-
lo spavamo.

et sam rekao da nisam pojma imao o tome i
neka rade šta hoće samom. Kada je video i čuo to izišao
je /Po drugoj traci nastavak/ da se jedan deo pomera i

paketa koji su donošeni na prinudni transport da se može
uručiti i to Ako idu tzv. dobrovoljni transporti za
Nemačku onda je svako od rođjaka znao, dok za pri-
nudne transporte nije se smelo obavestavati, jer to
su ljudi za koje se nije znalo niti da li su strelja-
ni, niti gde idu i kada. Znači, za njih niko nije smeo
da zna. Medjutim, kao što sam ranije rekao uspeli smo
MILA i JA da napijemo komandanta straže i oni mene po-
ša ju sa vojnikom da ja obavestim preko Crvenog Krsta
sve rođjake po spisku. Prinudni transporti su obično
išli noću, jer se to uglavnom noću radilo i to bez
svedoka i ičega i noću oko jednog sat posle pola noći
kada je trebao transport da ide u stanicu C. Krst masa
jedna ogromna ljudi je čekala svoje rođjake kod lagera.

Kada je došo komandant gestapoa i video tu masu, počeo je da vršiti od srdžbe, pozelenio i rekao-vikao: "Ko je bio tako pametan da to obavesti". Komandant lagera zna-jući da je on obavestil. To je bio ŠULC - i da je on meni dao dozvolu, došao je kod mene i tražio od mene da ja moram da primi na sebe odgovornost. Ja sam tada shvatio u kakvoj se situaciji nalazi ŠULC i rekao sam komandantu ne namečki jezik: "Ja sam G.komandante obavestio rodjake o ovome". Pitao me je kako i na koji način. Odgovorio sam da sam to učinio preko Crvenog Krsta i to potpuno zvanično kao što se za sve transporte obaveštava. On je tada reakao: "Da li Vi znate da se za prinudni transport ne sme obavestiti rodjaci, niti ma ko sme znati šta je sa tim ljudima". Odgovorio sam da zaista o tome nemam pojma. Pravdao sam se da mi je to prvi put od kako sam lagerski lekar u kome ima jedan prinudni transport i kao mislio sam da je to normalni postupak kao i prilikom dobrovoljnih transporta pa sam zato i obavestio nadležne. Naravno, on me je pozvao u kancelariju i bio je ljud i bled i vikao je po mene i ostale. Na kraju kada sam rekao da ja za sebe primam potpunu odgovornost i ako je iko kriv, onda sam ja kriv. Opet sam rekao da nisam pojma imamo o tome i neka rade šta hoće samnom. Kada je video i čuo to izašao je i zalupio vrata, dozvolivši da se jedan deo ponuda i paketa koji su donešeni za prinudni transport da se može uručiti i to samo cigarete, nešto za obući, a od namirnica apsolutno ništa. Sve je primljeno od rodjaka, a oni su dobili samo cigarete, za presvalaku od odeće i neki pekrivač. Inače sve ostalo je ostalo. Ali, posle toga, ja sam imao potpuno slobodu kretanja u lagern od strane lager firera. Ja sam u stvari njega izvukao pošto je to bila njegova krivica. Znam da za svaku krivicu koju bi gestapovac učinio tamo, nije postajala druga kazna, već sam. istočni front. To je bila najteža kazna ga njih - gestapovce kada bi bio poslat na istočni front.

Sećam se jednog slučaja da je neki gestapovac. Inače je naš, znao je da govori srpski perfektno. U Jugoslaviji je rođen, a Nemač je. Koji je dobio vene-rično oboljenje. A kako gestapovski vojnici nisu smeli da dobiju to oboljenje, pošto su oni mogli da idu kod žena koje su bile podvrgnute lekarskom pregledu i oni su samo sa tim ženama mogli da opšte. Međutim, ko god bi od njih dobio neku zaraznu veneričnu bolest, taj je morao ići na istočni front. Tako je ovaj došao kod mene gestapovac a koji je bio iz Jugoslavije, tražiš da ga ja lečim. Međutim, bilo je strogo zabranjeno da civilni lekari, a pogotovu Srbi, mogu lečiti nemačke voj-nike. On je došao kod mene s molbom da ga ja lečim. Ja sam mu rekao kako stoje stvari, odnosno da u slučaju ko dozna od njih, meni drugo ne stoji, već metak u čelo. Rekao mi je da se zbog toga ne brinem, a dodao mi je da ću i ja imati koristi od toga, ukoliko njega izlečim. Ja sam zaista onda preduzeo na sebe tu odgovornost i izle-čio sam ga, a zato sam ne samo ja, već i ostali /pošto sam ja već imao jednu povlašćenu slobodu u odnosu na ostale/ ali su zato imali kažem i ostali koristi pored mene. Tako sam ja mogao puno stvari da unesem u lager. Takodje puno stvari da iznesem iz lagera - upravo da dam obaveštenja i sve to, tako da na taj način, u zadnje vre-me pred konac 1944. god.- i oni su bili već jako popu-stili svi. Čak se to moglo primetiti i kod najzagriže-nijih gestapovci. Među njima je bio najzagriženiji ne-ki Živković. Znam da je pre rata bio narednik kralje-ve garde. U stvari, on je bio gestapovac i kada su do-šli Nemci on se prekrstio u Šivkovic.

Sećam se takodje još jednog detalja vrlo do-bro, kada je Gruja, odnosno GRUJICA MINAJLOV, kada se on bio pojavio negde na terenu sokobanjskog sreza, onda je čitav gestapo bio alarmiran i tada je baš tada broj peradi je saklan, to se sve skuhalo i stavljalo u

konzerve. Bili su odrađani logoraši specijalno za Živković, bio poslat u Sokobanju radi neke korodina-cije između Dražinovaca i Gestapovaca. Obavešten je Gestapo da se je pojavio Grujica. Sećam se kakva je bila uzbuna u Gestapou. Oni su tada očekivali da će Grujica presresti auto sa gestapovcima i pobiti ih. Onda su telefoni bili potpuno zauzeti samo za gesta-po. Ja sam slučajno onda bio pozvat, odnosno doveli su me u njihovu komandu koja je bila kod mosta-kame-nog i sećma se da je žena od tog ŽIVKOVIĆA, govorila, odnosno uplašila se je, kao što će mo da radimo GRUJI-ca se pojavio, a njen je muž na terenu. Znam da je takav strah vladao među njima od GRUJICE.

Interesantan je bio detalj takodje, kada su kolege JEKIĆ i VALČIĆ, bili uhapšeni kao taoci. VALČIĆ je bio navikao na vino. On prosto nije mogao da smisli bez vina. Dr. JEKIĆ je došo kod mene i re-kao mi da na svaki način moram nabaviti vino za VALČI-ĆA i nekako mu moramo doturiti, jer u protivnom ako nema vina, kod njega se mogu pojaviti i izvesni psi-hički poremećaji. Ja sam nekako uspeo da unesem u la-ger vino. Ali nisam nikako mogao da mu isto uručim - doturim. On je morao dva do tri puta dnevno da dodje u ambulantu a ja sam u jednoj flaši držao hipermangan, a u drugoj flaši vino. On je navodno ispirao grlo sa hipermanganom, a u stvari je uvek poppio po čašu vina. Mi smo na taj način stvarno doskočili NEMCIMA i on je mogao nesmetano da popije po čašicu vina, a da ne bu-demo primećeni od strane NEMACA.

Takodje je bila još jedna stvar vrlo inte-
resantna, a to je kada smo mi spremali u stvari neke
konzerve za istočni front. Gestapo je spremao konzer-
ve u lageru za istočni front i to konzerve od živine.
U našoj kuhonji se sve to kuvalo, pošto su oni doneli
i posebne mašine za spremanje konzervi i ogroman broj
peradi je zaklan, to se sve skuhalo i stavljalo u

konzerve. Bili su određeni logoraši specijalno za taj rad. U prvom redu su bile određene žene. Uglavnom učili MILA je bila glavni organizator svega toga, pošto je ona bila šef kuhinje za logoraše. Kada smo se uveče skupili, mi smo onda pevali "Oj Moravo reko naša, zašto plačeš ti". To je bila divna to arija. Mi tu pesmu smo pevali, a NEMCI nam na nemačkom kažu da još jednom pevamo to isto. Takođe smo pevali i pesmu: "Partizani sinovi moji stupajte u boj, za slobodu svog naroda, dajte život svoj". To smo pred njima pevali, ali kada dodju "partizani" - mislim ta reč, onda to progutamo. Ili ona pesma: "Fašističke bande čuvaju obale moje". Mi ono "fašističke" malo promumlamo, pa onda pevalo ostale reči.

Drug ZORAN, pitao je da li zna celu pesmu. Odgovorio je da zna. Zamolio je Drug ZORAN da nam je kaže.

Dr. JOVIĆ je peva. "Oj Moravo reko naša, zašto plačeš ti. Što prolevaš gorke suze, suze žalosti. Fašističke horde čuvaju obale moje da ja ne bih prevozila sinove svoje. Partizani, sinovi moji, stupajte u boj - za slobodu svog naroda, dajte život svoj" Mislom da je to na formu ČAPAJEVKE da se peva. Uglavnom to je bila naša omiljena pesma u lageru koju smo pevali

Takođe sam sačuvao ceduljicu i predao Muzeju imena svih gestapovaca. To je pisao lično JELIHO /ili Jeriho/. Tu ceduljicu je on svojim rukopicom napisao i meni je predao da napravim mete i to glava jedna sa šlemom, gde su se oni učili da streljaju pištoljem. Meni je to objasnio jedan gestapovac da se oni uglavnom vežbaju iz nekakve blizine, nije mi poznato koja je određena blizina, pa ako opale metak u potiljak, onda mogu jednim metkom da prođu mozak žrtvi, tako da pod izvesnim pritiskom, da

se odvali lobanja i mozak se prospe. Oni su se uglavnom učili prvo na tim metama da to streljaju. Meni su dali zadatak da nadjem dobre crtače u lageru koji će nacrtati te glave i kod svake glave napisati po jedno ime gestapovca, jer je to njegova meta i on će gadjati u tu metu i prema tome će se videti kako je uvežbao to gadjanje u glavu žrtve. Mi smo stvarno to i uradili.

Pošto je to za mene bio jedan vrlo zanimljiv i interesantan podatak ja sam ceduljicu sačuvao i čuvao sam je za sve vreme transporta i lagera u kojima sam bio po NEMAČKOJ sve dok se nisam vratio čuvao sam original te ceduljice tako da sam mogao da je predam Muzeju kada ste se meni obratili.

Takođe sam sačuvao i oni sličicu sa onim motkarom. Tu je sliku slikao komandant straže nemačke. Mene je pozvao Nemač "MOTKAR" da mi izda neka naredjenja. Tu se lepo vidi na slici kako ja stojim pred njim, a on mi nešto saopštava, a ono gore što vidite onu gredu koja stoji povučena, to je u stvari u početku bila greda za VEŠANJE. Baš ispod te grede on je meni izdavao naredjenja. Sada oni tu nisu vešali one ali su tu mučili logoraše. Ja nisam čuo da su oni na toj gredi vešali, pa ne mogu taj podatak dati. Znam samo da su oni mučili na toj gredi logoraše. Tu je sliku slikao komandant straže i kasnije pošto sam ipak na neki način uspostavio kontakt sa njim i molio ga jednu fotografiju, on mi je dao jednu fotografiju, tako da sam ja tu fotografiju i sačuvao. Nju sam za celo vreme nosio sa sobom i nosio u novčaniku, Znači, imam jedina ta dva dokumenta i to ceduljicu i ovu fotografiju.

Takođe sam imao i taj dokument što su mi pisali FRANCUZI na masnoj hartiji, ali sam to

izgubio. Znam da sam imao još neka dokumenta sitnija i to. Imao sam od jednog inženjera neka dokumenta. On mi je dao u stvari bio jednu četkicu za brijanje i svoj brijač pre streljanja. Rekao mi je: "Evo ti, meni ne treba - uzmi ovo kao uspomenu na mene" Ja sam to zaista dugo vremena čuvao, pa sam najzad i to izgubio. Tako da sada zaista drugog dokumenta nemam.

Što se tiče fotografije, to je bilo slikano negde u mesecu novembru ili decembru-početkom. Tamo iza na slici se vide ljudi koji su zidali, odnosno naši lageraši ogradu u logoru, baš se vidi kako je to bilo već pri kraju, odnosno to je tek 1944. godine završeno potpuno dozidjivanje lagera.

Tu su u dvorištu vidi se bile velike rupe. To smo mi sve morali da zatrpamo, a ova gomila koja se vidi na slici, to je šljaka koja je dovlačena iz kotlovnice iza lagera. Mi smo napravili uzane koloseke i sa malim vagonetima smo dovlačili šljaku i popunjavali te rupe.

Čuo sam da je komandant ŠULC, posle rata od strane naših, uhapšen i ubijen, odnosno streljali su ga. To mi je rekao baš MLADEN MARINKOVIĆ, pošto sam se posle rata našao sa njim i on je rekao da je video ŠULCA. Kažem, baš tačno neznam da li je streljan, ali su ga naši bili uhvatili to znam i verovatno, a što je i normalno, ubili su ga ili streljali.

ZORAN, kustos, Hoćete nam reći kako je došlo do toga da idete, odnosno ko vam je saopštio da idete. Da li je to bio prinudni transport ili ne?

Ja nisam išao prinudnim transportom, ja sam išo tzv. "DOBROVOLJNIM TRANSPORTOM". U stvari iz njihovog

tog Zavoda za zapošljenje došli su predstavnici u
jedne lager sa nekim prijavama i kupili su, odnosno nu-
ja nal dila su ko želi da se prijavi dobrovoljno da ide za
kože Nemačku.

Medjutim, u stvari nije mogao svako da
se prijavi, već samo onaj koga oni budu odredili
OA, u taj je mogao da potpiše ugovor sa njihovom Službom
rada da ide dobrovoljno. Naravno da je svako želeo
imala da izidje iz lagersa i ide za NEMAČKU. Postojala je
je moj mogućnost da čovek nekako može iz transporta i da po-
lo, ta begne. Nekada je zaista pojstalala i takva mogućnost.
dopisan

Na taj način i zbog toga sam ja u lageru
šao potpisao ugovor i to u triplikatu, više ne i ne se-
dat al ćam kako je to bilo i to sav sretan naravno da ću
ali ni jednom napustiti lager, potpisao sam kažem ugovor,
anogo ne potpisao sam da se prijavljujem da idem kao dobrovoljno za Nemačku.

U stvari, ja nisam ni mogao da ostanem
u Mariboru i ovde, jer sam bio obavješten od žene, da ukoliko bi
djutim se vratio bio bi odmah još na stanici u Žitkovcu li-
pele kvidiran od DRAŽINIĆ. Prema tome, meni je bilo osta-
u Beču lo ili da idem u šumu, ili da idem negde da se sklo-
nim.

Čak i kada bi bio pušten iz lagersa, dru-
više go mi nije ništa ostajalo. Pre nego što sam trebao
kao i da podjem, ja sam onda isto kao što je mene Dr. Sa-
vić uvodio u tendužnosti, u dužnosti lekara, ja po-
što nije bilo ni jednog lekara, već je bio samo stu-
pošte dent medicine DARKO RADMAN, ja sam počeo njemu da
Kinja predajem te dužnosti, pa sam mu čak predao i sve na-
ne sa še dogovore o bekstvu. Za organizaciju bekstava je
jedne znalo samo nas četiri i kada sam ja pošao, kao peti
a to je znao DARKO.

Znači, o bekstvu je znala OLGA, MILJA, MILA
rekezi i JA. I kada sam pošao rekao sam još i DARKO. Šta je
već dalje bilo i šta su radili, a to nisu koristili, meni
to nije poznato, jer nisam više na njima imao niakve
veze.

Znam da je iz Gestapoa došao njihov agent posle jedno mesec ili mesec i po dana došao da proveriti da li se ja nalazim u Nemačkoj i tražio je od moje žene da mu pokaže kartu koju iz Nemačke.

/Izjava Žene/. Došao je sa automobilom blindiranim sa tri pratioca i mašingeverom, da vidi suprugu G.JOVIĆA, u stvari verovatno da me uhapsi, ukoliko ja ne budem imala dokaz da je moj muž u NEMAČKOJ. Oni su se nadali da je moj muž u odredu ili bekstvu, međjutim, to mu nije uspeo, tako da nije bio mnogo zadovoljan kada sam mu pokazala dopisnicu - kartu moga muža iz Nemačke.

Kada sam, odnosno kada smo došli u Maribor - pokušao sam bekstvo i baš kada sam stigao u Maribor, onda je dat alarm da je napad iz vazduha i mi smo pokušali bekstvo ali nismo uspeli. Došli smo do nekih tvrđava, ma da ja mnogo ne poznajem Maribor, jer ja ranije nikada nisam bio u Mariboru i misao tamo pokušali da nadjemo kanale, međjutim pošto nismo uspeli, morali smo da idemo dalje i posle toga smo otišli u lager.

Ja sam bio u nekoliko lagera u blizini Beča ili u Beču itd. Dovedili u njihove kancelarije u gestapo da ih saslušavaju.

ZORAN, kustot. Moli da mi Dr.JOVIĆ, priča malo više o poslu lekarskom u lageru. Konkretno, šta ste Vi kao lekar mogli da radite.

Ja u lageru ništa u stvari nisam mogao da radim, pošto sam imao u apoteci 2-3 zavoja, hipermangan, aspirin, Kinin i JOD.To je sve što sam u lageru imao od lekova.Jedino sam mogao kod ranjenih da im pomognem. Sećam se da su jednom doveli jednog u borbi sa BUGRARIMA je bio ranjen, a to je bio DRAŽINOVAC, koji je dobio prestrelu kroz nogu sa nekoliko metkova, tako da mu je potkolenica bila sva razorena. Kada su ga doveli, ja nisam imao ništa pri ruci već sam jednostavno namočio jedan zavoj u jod i potpuno

provuko zavoj tamo gde su metkovi prošli. Stavio sam udla-
ge onoliko koliko sam mogao, naravno svi zatvorenici su mi
pomogli. Taj čovek je bio punih 11 dana u nesvesti. Kod nje-
ga je bila sepsa, temperatura 40 pa čak i 41 stepen i na
kraju se temperatura smanjila i taj se čovek nekako izvuko.
Kažem, sasvim slučajno. Posle dva meseca, on je već mogo da
hoda. Za divno čuda da i pod takvim uslovima može nešto
medicinski da se učini. Inače, ja kao lekar sam zaista vr-
lo malo tu mogao nešto da učinim. Mogao sam da pomognem
više ako sam nekom mogao da doturim neku vest i dam koju
cigaretu itd.

Što se tiče batinanja i modrice, to je skoro na
svakom čoveku bilo, tako da prosto ni jedna desetina tela
nije bila bez modrica, ali tu zaista nisam mogao ništa da
pomognem. Ljudi su potpuno krv mokrili. Temperature su bi-
le visoke, ali tu ja zaista nisam mogao baš ništa naročito
da učinim. Njih su u logoru saslušavali, a nekada su ih zva-
li i u varoš i vozili ih svojim kolima. To su obično činili
kada je bilo nešto važnije i tajanstvenije. Inače redovno
su dolazili ovamo na saslušavanje. Kažem, to je bila redo-
vna pojava, samo povremeno kada je bilo nešto izuzetno
onda su ih odvodili u njihove kancelarije u gestapo da ih
saslušavaju.

Kad-a bi se neko razboleo, onda ih nismo slali u
bolnicu, već sam ja imao pravo i morao da intervenišem.
Ja sam u stvari mogao samo da mu olakšam da ne ide na "APEL"
i to onda kada je pod temperaturom i ne može da se kreće.
Onda sam mogao da mu drugi donese porciju sa jelom itd. To
sam ja mogao. Takođe sam mogao da mu dam kinin, aspirin i
ono što sam mogao da nabavim preko C.Krsta. Ja sam ipak
mogao svojveremeno da nabavim izvesne lekove preko C.Krsta.

ZORAN, kustos. Da li imate neke preko Crvenog Kr-
sta koje bi mogli da pomenete, odnosno istaknete kao ljude
koji su zaslužili da se pomenu u odnosu na logor i sl.

Ne sećam se dobro imena, ali mislim da je vršio dužnost sekretara ili predsednika C.K. a bio je čovek 40 godina, a to je bilo 1943. godine, taj čovek je zaista činio koliko je god mogao da pomogne nama u lageru, Ali, zaista mi je žao što se ne sećam njegovog imena.

Inače, onaj kontakt sa predsednikom ČEMERIKIĆEM, je bio vrlo kratak i za mene vrlo neprijatan. Za nas je u stvari ČEMERIKIĆ trebao da učini to, da nam poboljša hleb, a on je u stvari drug moga oca i poznanik mogae oca. Rekao mi je odmah, a ti si sin LJUBE JOVIĆA, odnosno pitao me je da slučajno nisam sin JOVIĆA. Odgovorio sam da jesam. Onda je rekao, šteta da je LJUBA, tako krasan čovek, dočekao da ima sina koji danas ide ruke, pod ruku sa komunistima. Ja sam na to odgovorio, da ja nisam komunist i pre svega, po čemu Vi zaključujete da sam ja komunist. Na kraju, nisam ja došo po tom problemu, već sam došo ako možete kao Srbin da pomognete Srbinu u lageru. Vi imate sledovanje ono što Vam sleduje, prema tome, nemojte se više nikako meni da obraćate po bilo kom problemu. I ako sam ja mislio da će on kao prižatelj i dobar poznanik moga oca moći nešto da učini. Odnosno zato sam i išo kod njega kada sam čuo da je on predsednik opštine u Nišu.

ZORAN, kustos. Pitao je Dr. JOVIĆA, šta je u stvari Vaš otac bio.

JOVIĆ - Moj otac je bio učenik, odnosno kada je Učiteljska škola postajala u Nišu, on je kao učenik izbacio nastavnika kroz prozor. Inače je ranije bio socijalista, a posle je bio monopolski nadzornik duvana u Toplici. On je takodje streljan u I svetskom ratu.

Inače, kažem, ja sam jedini put kontaktirao tada sa predsednikom ČEMERIKIĆEM, jer ga ranije nisam poznavao, niti sam pak kasnije ma šta o njemu čuo. Upravo, kasnije sam ućuōo da su ga naši streljali.

On je bio u stvari predsednik opštine Niša, 1943. godine, a da li je za četavo vreme okupacije bio, to mi nije

znati radnici iz NOP-a.

poznato, niti me je on više interesovao. Ja sam kažem, išao kod njega u posetu sa vojnikom iz logora, jer sam se i ja tretirao kao logoraš i jedino sa stražom sam smeo da se kreće po gradu.

Mi smo u logoru uglavnom se dogovarali po moću punktiranja reči, odnosno skoro od svake reči samo se po slog znao, tako da smo se pomoću toga dogovarali o stanju na frontu i dr. Tada je smelo da se unese novine, odnosno ne da se unese novine, već da se nešto uvije u novine. Ukoliko bi se desilo da se nešto uvije u ono što ste napisali, odnosno rođjaci napisali svom najmilije, odmah se taj paket vraća i taj logoraš snosi posledice.

Kažem, ovako u novine koje su stara, odnosno onda su postajale novine "Naše vreme", to se je dozvoljavalo da se unese i to samo tako što bi se nešto uvilo u njima. Tako su se uglavnom najviše slale poruke i sl.

Inače, imali smo radnike, o kojima sam i nešto već rekao, koji su bili glavni za vezu tzv. "slobodnjaci" - koji su uglavnom doturali ceduljice, te su uglavnom vesti i veze postajale pomoću tih radnika. Međutim, posle hvatanja i njihovog zatvaranja i maltretiranja, onda je prestalo i jedino se moglo samo kroz novine da sazna i kroz to punktiranje slova, to nekako NEMCI nisu otkrili i uhvatili. Za čitavo vreme dok sam ja bio u logoru, to nisu uhvatili. Tačno znam da smo mi dobijali poruke, baš kroz ta punktirana slova u novinama. Kažem tako, što bi najmiliji uglavnom svako slovo, odnosno slog bocnuo iglom i onda smo mi to sastavljali šta znači, uglavnom znali smo skoro svu situaciju na terenu i frontu.

Poseban tretman je bio za zatvorenike u ćelijama. To su bili borci pokreta, komunisti ili istaknuti radnici iz NOP-a.

Ja se ne sećam ni jednog slučaja da je neki od DRAŽINOVACA bio u ćeliji. Kažem, ni jednog slučaja se ne sećam, dok su svi ostali bili, a naročito borci i simpatizeri pokreta.

Prema njima, ^{u samicama} ~~u ćelijama~~, bio je poseban tretman to utoliko što su oni samo jednom izlazili i to po 15-20 min. i to su izlazili sa svojim kiblama i mogli su da se kreću u krugu po dvorištu izvesno vreme i posle toga bi odlazili gore. Mi smo i to pokušavali na neki način da doturimo tim našim drugovima koji su bili u samicama i to makar cigarete i šibicu. To smo obično činili ženama u vati, jer smo njima mogli zbog toga što bi žene mesečno imali potrebu za vatomenstruacijom, da im damo izvesnu količinu vate, pa smo kažem, u vati stavljali po nekoliko cigareta i jedan mali deo od onoga na čemu se pali šibica i dva-tri zrna šibice, tako da su one dobijali cigarete i mogućnost da iste zapale gore u ćeliji. To se je činilo premena ženama koje su se nalazile u samicama.

Za muškarce, nekadg, kada sam ja mogao da idem gore, jer ja nisam imao prava da idem gore gde su bile samice. To je bilo neizdržljivo zaista. Bio je to plehani krov, tako da je preko zime bilo neizdržljivo hladno, a preko leta takva vrućina prosto kao da se čovek nalazi u paklu. Ja sam jedino nekada mogao, naravno ukoliko bi se ko od zatvorenika požalio na nešto i onda bi me vodio stražar od jedne ćelije do druge.

Ukoliko nekada uspem da kroz vrata, naravno gledajući da me stražar ne opazi, ubacim nešto, to je sve bilo što smo mogli da uradimo, odnosno što ja sam mogao da uradim, a i noću, ako se nešto desi, kada su izlazili da se šetaju sa kiblama itd. Tu smo isto tako mogli nešto da pomognemo, inače ništa drugo.

ja hoću da primim cigarete, ali da ih delim svim zatvorenicima podjednako.

Kažem - 35 - su /Mag. snimak Dr. JOVIĆA/ a mo-
ju odlučuju da samo pod tim uslovima delim cigarete
svim koji Zatvorenici nisu mogli uopšte da prisustvu-
ju nj hovim šetnjama, jedino ja i nekada je mogla MILA.
MILJA nije mogla, pošto je radila u kuhinji, ali MILJA,
pošto je radila u kancelariji, ona je još nekako mogla
da bude vani kada su se oni šetali.

Sećam se da je bio i drug KILIBARDA. On je
bio sobni starešina prve sobe sa druge strane. Njegova
je soba bila br. 11, tačno se baš ne sećam, ali ipak mi-
slim da je bila jedanaestica.

Drug KILIBARDA je bio u stvari četnik, ali
nije pripadao ni jednoj grupi četnika. On je kao bio za
neku saradnju i sa partizanima i četnicima, ali nije
bio nikako pristalica za borbu između četnika i parti-
zana. Koliko se sećam, on se je dosta dobro držao u la-
geru, samo nije bio komunist, ali zato nije protivu njih
ni rovario niti je ma šta radio. Dok je sa druge stra-
ne postojala otvorena tendencija da se komunistima na-
bilo koji način naškodi i to naročito od strane DRAŽI-
ĆEVACA, jer je bilo i njih u logoru. I ako je bilo ma-
lo čuno, ali ih je bilo također u logoru.

Samo prema Dražićevcima je bio tretman sa-
svim drugi i daleko blažiji. Na primer, sećam se da je
tamo bio čak i pukovnik FIĆA, koji je bio komandant
poljske straže niške oblasti. Zaista neznam zbog čega
je bio zatvoren, ali je bio jedno vreme u logoru. Znam
da su postajale neke nesuglasice koje su nastale izme-
đu DRAŽINOVACA, tako da su se DRAŽINOVCI potukli među
sobom. Verovatno to je bilo zbog plena u odredu i sl.
Oni su čak imali organizovano dostavljanje cigareta.

Sećam se da su od mene zahtevali da ja ci-
garete delim samo DRAŽIĆEVCIMA. Čak su poslali jednu tzv.
tabelu i to koliko kome da se da cigareta. Naravno, ja
sam rekao da pod tim uslovima neću da primim pakete jer
ja hoću da primim cigarete, ali da ih delim svim zatvore-
nicima podjednako.

Kažem, oni su najzad ipak pristali na moju soluciju da samo pod tim uslovima delim cigarete svim koji su bili u lageru. Naravno mi smo se predhodno dogovarali i to MILA, MILJA i JA i to samo pod tim uslovom. Inače, nikakav drugi uslov ne bi mogao da nas natera da ih primimo i delimo logorašima.

Njima - DRAŽIĆEVCIMA, su čak dostavljali organizovano i ishranu, tako da je bilo dana kada dođe po 300 i više paketa cigareta. To je onda za lager značilo jedno malo bogatstvo. Možete da mislite da tamo gde se daje i zadnji zalogaj za jedan opušak, šta je to zaista značilo za lager. Tako su oni na kraju morali da pristanu na ovo. Doduše, ja u lageru nisam želeo da pokazujem pristrasnost prema jednim ili drugim. Za mene su svi bili isti zatvorenici, jer sam tako želeo pred NEMCIMA da očuvam i svoj autoritet, a u isto vreme da nekako zaštitim komuniste. To je zaista bila jedna vrlo nezahvalna situacija. Ali, ipak smo nekako uspevali u tome. Na kraju, meni se nije moglo ništa prebaciti da sam ja neznam više radio za jedne ili druge, makar da je bilo sve organizovano i da smo mi naše drugove daleko više pomagali nego što smo njih. U ostalom njima nije ni bila potrebna neka naročita pomoć jer su oni već imali organizovano sve i dostavljanje paketa, izveštaja i dr.

Jedino što smo mogli da učinimo je to, da smo mogli da odvojimo jedan deo onoga što je za njih poslato i da damo drugovima koji nisu imali ni od kuda bilo šta da dobiju.